

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра міжнародних відносин

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Інституціонально - правова трансформація Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) ЄС у контексті виникнення нових загроз європейської безпеки»**

«Institutional and jural transformation of the CFSP of the EU in the context of emergence of new threats of the European security»

Виконала: студентка
денної форми навчання
спеціальності 291 – «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії

(шифр і назва напрямку підготовки або спеціальності)

Юрківська Аліна Геннадіївна

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Керівник к.політ.н., доцент Романова О. В.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали, підпис)

Рецензент к.пол.н., доцент Максименко І.В.

(наукова ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ___ від _____ 2018р.

Захищено на засіданні ЕК № 3

протокол № ___ від _____ 2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Брусиловська О.І.

(підпис)

Голова ЕК

(підпис)

Брусиловська О.І.

Одеса – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІЖДЕННЯ.....	6
ГЛАВА 2. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ Й ЗАТВЕРДЖЕННЯ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ (СЗПБ) ЄС.....	16
1.1. Перші проекти в сфері безпеки та оборони у 50-ті рр. ХХ ст.....	16
1.2. Розвиток СЗБП ЄС від Європейського оборонного співтовариства (1952 р.) до Амстердамського договору (1997 р.).....	19
1.3. Формування СЗПБ ЄС після набуття чинності Амстердамського договору (1 травня 1999 р.).....	31
ГЛАВА 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ СЗБП ЄС В КОНТЕКСТІ ВИНЕКНЕННЯ НОВИХ ЗАГРОЗ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ.....	38
1.1. Концепція зовнішнього виміру внутрішньої безпеки ЄС.....	38
1.2. Європейська стратегія безпеки (ЄСБ) : ознаки та основні функції.....	44
1.3. Європейська стратегія безпеки : визначення нових загроз європейській безпеці.....	50
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62

ВСТУП

Тема даної роботи – «Інституціонально-правова трансформація Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) ЄС у контексті виникнення нових загроз європейської безпеки».

Актуальність теми роботи обумовлена тим, що поштовхом до розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) ЄС стали в першу чергу завершення «холодної війни», процеси глобалізації й інтеграції.

Формування Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) ЄС у контексті виникнення нових загроз європейської безпеки є спробою ЄС, реалізувати якісно нову форму міжнародної військово-політичної співпраці. За допомогою СЗБП можливе створення нового суб'єкта в області міжнародної політики і безпеки. Тобто вступ ще одного члена, надає можливість створити нову конфігурацію їх взаємовідносин. На сьогоднішній час процес консолідації СЗБП є актуальним, бо його результати можуть надати вагомий вплив на взаємовідносини між діючими особами міжнародної політики і політики безпеки, тим самим потребують особливої уваги зі сторони дослідників в даній області. Кінець ХХ століття є важливою ланкою в розвитку західноєвропейської інтеграції. У 1992 році був підписаний, а в 1993 вступив в силу Маастрихтський договір, який передбачав створення в рамках ЄС економічного і валютного союзу. Як наслідок, на початку 1999 року була введена єдина валюта ЄС – євро. Також для розширення ЄС робилися кроки, які відображені в Амстердамському (1997 рік) і Ніццької (2000 рік) договорах, з метою подальших перспектив розвитку ЄС. Спостерігався розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, включаючи її головну складову – загальну європейську політику в галузі безпеки і оборони, які формують нову військово-політичну ланку Євросоюзу. На кінець 90-х років перетворення в ЄС стали впливати на положення всієї Європи.

Метою дослідження є вивчення інституціонально – правової трансформації Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) ЄС і актуальних проблем її становлення.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження в даній роботі є Європейський Союз (ЄС) як європейське політичне інтеграційне об'єднання держав . Предметом дослідження виступає Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП) ЄС.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні *задачі*:

1. розглянути етапи становлення СЗБП і надати оцінку сучасному розвитку, беручи до уваги формування Євросоюзом спільної політики в області безпеки і оборони;
2. сформулювати актуальні проблеми формування СЗБП;
3. визначити пріоритетність регіонів СЗБП;
4. окреслити можливі нові загрози європейської безпеки з однієї сторони, а також шлях їх вирішення з іншої.

Хронологічні рамки дослідження – 50-ті рр. ХХ століття – по 2018 рік. 50-ті рр. ХХ ст., перші проекти в сфері безпеки та оборони. 2018 рік – проаналізувати проблеми європейської інтеграції в сфері безпеки та оборони на сучасному етапі.

Методи дослідження зумовлені його метою і завданнями. Для дослідження Інституціонально – правової трансформації Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) ЄС у контексті виникнення нових загроз європейської безпеки був застосований системний підхід.

Побудова загальної системної моделі Європейського Союзу найбільш ефективна з точки зору системного підходу. Дана методологія дозволяє визначити ступінь організації і механізми функціонування складних об'єктів. «Досвід сучасного пізнання показує, що найбільш об'ємний и економічний опис об'єкта виходить в тому випадку, коли він представляється як система» [6].

Європейський Союз є складним утворенням, яке поєднує в собі ознаки міжнародної міжурядової організації і держави. Зокрема, до елементів державності

в ЄС відноситься і загальна зовнішня політика і політика безпеки (Спільна) – порівняно новий напрям європейської інтеграції, реалізація якого почалася в 1993 році, коли вступив в дію Договір про Європейський Союз. Головним завданням СЗПБ є координація діяльності держав - членів ЄС на міжнародній арені, вироблення і здійснення єдиних цілей. Досвід минулого двадцятиріччя свідчить про те, що СЗПБ посилила позиції ЄС на міжнародній арені, трансформували міжнародну міжурядову організацію економічного характеру в важливого глобального гравця.

Необхідність такої системи об'єктивно впливає з цілей і завдань. Досить чітко Т. М. Фадєєва визначила основні цілі європейського об'єднання: по-перше, – гарантія миру в Європі. По-друге, етапи створення європейської спільноти з самого початку передбачали включення в них Німеччини. Інтеграція Німеччини особливо сприяла її відродженню як демократичної спільноти, здатного до політичних дій. По-третє, проголошення ЄС сприяло також прагматичне прагнення до створення Європи, здатної на спільні дії на міжнародній арені після безповоротної втрати її народами позиції світових держав. По-четверте, Європейське Співтовариство є ринок континентального масштабу, який приніс європейцям беззаперечні вигоди [19].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше було проведено комплексне дослідження інституціонально-правової трансформації Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) ЄС саме у контексті виникнення нових загроз європейській безпеці.

Апробація результатів дослідження та публікації. Результати дослідження були надруковані у фаховому журналі «Вісник Одеського національного університету. Соціологія та політичні науки» 2018 р.

Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Відправною точкою європейської інтеграції стала декларація Шумана 9 травня 1950 року, яка закликала уряди західноєвропейських держав до побудови Європейської федерації. План Шумана був схвалений державами-ініціаторами (країнами Бенілюксу, Німеччиною, Італією і Францією) і привів до заснування в 1951 році Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС).

Одночасно з розробкою плану Шумана були зроблені і перші кроки по інтеграції і у військово-політичній сфері. У 1950 року Франція запропонувала з метою загальної оборони створити європейську армію, підпорядковану політичним інститутам єдиної Європи (план Плевен). 27 травня 1952 року був підписаний Договір про Європейський оборонному співтоваристві, яке поряд з ЄОВС мало стати складовою частиною Європейського політичного співтовариства.

Однак цим планам не судилося реалізуватися. В серпня 1954 р Французький парламент відмовився ратифікувати Договір.

Перегляд принципу над національності в воєнній та політичній сфері надає можливість керівництву західноєвропейських країн домовитися і підписати в 1954 р. Паризької угоди про утворення Західноєвропейського союзу у складі Англії, Франції, Німеччини, Італії, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу.

Наступний етап розпочався з підписання у 1957 році Римських договорів про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і про створення Європейського співтовариства з атомної енергії(Євроатом) , розробка яких була ініційована Ж. Монне і П.- А. Спадком. Договори підписали – Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція.

Наступний етап у розвитку ідей військово-політичного співробітництва у Європі припадає на межу 1960–1970-х рр. У 1969 році Гаазька конференція глав держав і урядів ЄЕС дала новий імпульс в справі розвитку європейської інтеграції, виділивши в якості одного з найважливіших пріоритетів подальшого розвитку

Співтовариств створення ЄПС – механізму з координування та узгодження єдиного курсу зовнішньої політики держав-членів.

Процес глобалізації вимагав переходу до нового етапу інтеграції – спільного ринку, Єдиного економічного простору, заснованого на свободі пересування не тільки товарів (як в митному союзі), але і людей, послуг і капіталу.

На процес формування Спільної зовнішньої політики і безпекової політики певного прогресу вдалось досягти и під час роботи Паризької (1972 р.) та Копенгагенської (1973 р.) конференцій. Так, у заключній декларації Паризької конференції наголошувалося на необхідності спільної економічної і валютної політики, ставилося завдання розробити загальну соціальну, енергетичну і промислову політику, а також політику в галузі охорони навколишнього середовища, зазначалося бажаність створення інституційних структур для вироблення спільної політики в різних областях по відношенню до зовнішнього світу.

У грудні 1973 року ЄЕС приймає «Декларацію європейської ідентичності», яка передбачає можливість екстрених зустрічей на вищому рівні.

7 лютого 1986 року був підписаний Єдиний Європейський Акт (ЄЄА) – документ, значення якого в повній мірі можна порівняти з проведенням глибоких конституційних реформ. ЄЄА не тільки закріпив перехід до спільного ринку, а й являв собою важливий крок на шляху до політичної інтеграції. По-перше, він юридично закріпив ЄПС, проголосивши, що держави-члени «прагнуть спільно формулювати і здійснювати європейську зовнішню політику». По-друге, ЄЄА легітимізував діяльність Європейської Ради як керівного інституту Співтовариств. По-третє, ЄЄА почав процес підключення наднаціональних інститутів до вирішення зовнішньополітичних питань.

Визнавши, що система Європейського політичного співробітництва, яка функціонувала з початку 1970-х рр., не відповідає новим реаліям і вимогам, країни ЄС сконцентрували зусилля на її трансформації у Спільну зовнішню політику і

політику безпеки. Таким кроком стало підписання Маастрихтського договору 1993 року. Маастрихтський договір створив систему трьох «опор»:

4. Включені три Співтовариства (ЄОВС, Євратом і ЄЕС).
5. Спільна зовнішня політика і політика безпеки.
6. Внутрішні справи і юстиція.

Таким чином, якщо раніше об'єднання зусиль з координації та вироблення спільної зовнішньої політики розглядалося як щось супутнє і другорозрядне по відношенню до основного (економічного) змісту інтеграційних процесів, то тепер політична інтеграція офіційно стала однією з невід'ємних складових європейської інтеграції.

Після початку реалізації СЗПБ держави-члени стали обмірковувати шляхи її вдосконалення, що в кінцевому підсумку призвело до підписання 2 жовтня 1997 року Амстердамського договору. Амстердамський договір значно посилив зв'язок СЗПБ з іншими опорами в рамках ЄС. Якщо в Маастрихтському договорі вказувалося, що СЗПБ спільно реалізується Союзом і державами членами, то в Амстердамському договорі було закріплено, що СЗПБ є прерогативою тільки ЄС в цілому, а держави-члени повинні її підтримувати.

Наступний крок у розвитку СЗПБ був зроблений в Ніццького договору, який вступив в чинності 1 лютого 2003 року. Безпосередня мета договору: завершити розпочатий Амстердамський договором процес, який визнаний підготувати інститути ЄС до функціонування в розширенні союзу. Згідно з цим Договором був сформований організаційно-правовий механізм військового управління.

Наступний етап – Лісабонський договір 2009 року. Були проведені реформи, а саме: 1) Запроваджена єдина система актів – ст. 288 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) – колишній Римський договір 1957 року, та Договору про Європейський Союз, який являє собою Маастрихтський договір 1992 року в редакції Лісабонського договору. 2) Реформована система інститутів. 3) Введений в дію протокол «Про постійну організовану співпрацю», який головним чином регулював питання в сфері оборони і постійної військової співпраці.

Таким чином, слід зазначити значний внесок Лісабонського договору – реформу СЗПБ, яка дозволяє зміцнити зовнішньополітичні позиції ЄС і посилити його роль в світі. Також реформована система інститутів і урегульовані питання в сфері оборони і постійної військової співпраці.

Тема внутрішньої безпеки з'явилася на порядку денному європейської інтеграції досить пізно. Захист безпеки громадян традиційно вважалася однією з головних функцій національної держави. Лише зі вступом в силу в 1993 році Маастрихтській договір став юридичною основою для формування обов'язкового співробітництва держав ЄС в сфері внутрішніх справ і правосуддя, виділивши їх в «третю опору». В середині 1990-х рр. стала розроблятися концепція зовнішнього виміру внутрішньої безпеки, яка включала боротьбу з тероризмом, організованою злочинністю та нелегальною міграцією з винесенням їх на міжнародний рівень.

Прийняття Європейської стратегії безпеки (ЕСБ) стало важливою подією на шляху розвитку зовнішньої політики і політики безпеки ЄС. Європейська стратегія безпеки стала першим стратегічним документом, що зачіпають всі сфери зовнішньої політики Євросоюзу – від допомоги і торгівлі, розвитку демократії та прав людини до дипломатії і збройних сил.

Виділяють наступні загрози європейській безпеці:

1. Міжнародний тероризм.
2. Поширення зброї масового ураження.
3. Неспроможні держави.
4. Регіональні конфлікти.
5. Кібернетичні загрози.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що в сфері міжнародної безпеки ЄС існує ряд невирішених проблем, а саме розповсюдження зброї масового знищення, кібернетична злочинність, міжнародного тероризму, регіональні конфлікти і інше. Не можна з точною упевненістю сказати, що ці всі проблеми будуть вирішені в найближчі роки, але ЄС вже зробив перші кроки до забезпечення європейської безпеки, а також ліквідації поставлених проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арах М. Європейський Союз. Бачення політичного об'єднання. - М .: «Економіка», 1988. – С. 470
2. Базаркина Д. Ю. Вибухи і загрози міжнародній безпеці: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=21304
3. Барабанов О. М. Загальна політика Європейського Союзу в області оборони і безпеки: етапи становлення і перспективи розвитку. – С. 167.
4. Березовська І. А., Лисенко О.М. Лісабонський договір як правова основа для регулювання зовнішніх відносин Європейського Союзу // Часопис Київського Університету Права 1, 2011. – С. 308
5. Браницький А.Г. Інтеграційні процеси в Західній Європі у 1955-1966 рр.: Успіхи та хвороби росту // Нижегородський державний університет – С. 262
6. Борко Ю.О. Новий етап поглиблення і розширення європейської інтеграції: соціальні аспекти // Світова економіка і міжнародні відносини. №9, 2000.
7. Борко Ю., Буторіна О. Історія розвитку Європейського Союзу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://mgimo.ru/uploads/files/Borko_Butorina_Istoriya_ES.pdf
8. Боротьба з кіберзлочинністю і кібертероризмом // Міжнародна Молодіжна Конференція: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://sartraccs.ru/Pub_inter/cybercrim.pdf
9. В новому проекті стратегії ЄС звернули увагу на один підзаголовок: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/russian/news-36656258>
10. Вонсович О. С. Передумови та тенденції розвитку європейських інтеграційних процесів у сфері безпеки // Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокварт. зб. Спец. вип. – Київ: НІСД, 2009. № 1 (10). С. 228–235.
11. Гжегож Схетина: «Треба домогтися від Росії відмови від агресивної політики» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://russian.rt.com/inotv/2014-11-22/Gzhegozh-Shetina-Nado-dobitsya-ot>

12. Гончар Ю. Б. Маастріхт, США і Європейська безпека // Питання нової та новітньої історії. Київ, 1995. Вип. 41. С. 142–150.
13. Договір про створення Європейського економічного співтовариства : [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2455-dogovr-pro-stvorenniya-yevropeyskogo-ekonomchnogo-spvtovaristva.html
14. Європейська стратегія безпеки Безпечна Європе в кращому світі // Європейські Співтовариства. – 2009. – С. 48
15. Європейський Союз. Минуле, сьогодні, майбутнє. Єдиний європейський акт. Договір про європейський союз. – М.: Право, 1994. – С. 71
16. Єдиний європейський акт // Єдиний європейський акт. Договір Європейського Союзу / Отв. ред. Ю. Борко. – М.: Право, 1994. – Т. II – С. 7-44.
17. Запорожець О.Ю. Політика Європейського Союзу в сфері інформаційної безпеки // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 87 (Частина II). – 2009. – С. 39
18. Кавешніков Н.А. Інституційний розвиток Європейського Союзу // Суспільство, політика, наука: нові перспективи. М. 2000.
19. Кавешніков Н.Ю. Євросоюз в процесі трансформації / Н.Ю. Кавешніков // Сучасна Європа. - 2005. - № 3. – С. 31-45.
20. Копійко В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. — К., 2001
21. Ланцов С.А. Террор и террористы. Изд.: «Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета». – 2004. – С. 190
22. Люба О. В. Декларація Роберта Шумана. Історія європейської ментальності // Івано-Франківськ. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.if.ua/publish2010/1273823974.html>

- 23.Маастрихтський договір і утворення Європейського союзу: [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://lawbook.online/evropeyskoe-pravo-uchebnik/maastrihtskiy-dogovor-obrazovanie-evropeyskogo-58192.html>
- 24.Макаруха З.М Засадничі принципи заснування та розвитку простору свободи, безпеки та юстиції в рамках ЄС // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 84 (Частина II), 2009. – С. 182
- 25.Мілітаризація Європейського Союзу та її вплив на трансатлантичні відносини Європейські країни - СНД / Під ред. В. Грабовські, А. Мальгін, М. Наринського. – М.: МО, 2005. – 69 с.
- 26.Монне Ж. Реальність і політика: мемуари. М., 2001. С. 456.
- 27.Муравйов В., Березовська І. Види компетенції реформованого європейського союзу // Міжнародні відносини 37, 2009. – С. 54
- 28.Ніццький договір : [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://studfiles.net/preview/6369915/page:4/>
- 29.Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали (зі змінами, внесеними Лісабонським договором). — Х.: ФІНН, 2010. – С. 392
- 30.Офіційний сайт ЄС : [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.euroa.eu.int.
- 31.Пашковська І. Г. Лісабонський договір: регулювання діяльності Європейського Союзу в енергетичній сфері // Право і політика. – 2011. – № 8. – С. 104-107.
- 32.Право Європейського Союзу: Підручник для вузів / Під. ред. С.Ю. Кашніков. – М.: Юристь, 2004. – С. 78.
- 33.Протидія міжнародному кібертероризму: [Електронний ресурс]. – Режим доступа:http://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/16863/2017_425_muslimovakr.pdf?sequence=1
- 34.Потьомкіна О.Ю. Співпраця в сфері внутрішніх справ і правосуддя // Європейського Союзу на порозі ХХІ століття. Вибір стратегії розвитку / Под ред. Ю.А. Борко, О.В. Буторін. М.: УРСС, 2001. С. 200
- 35.Поширення зброї масового ураження - головна загроза ХХІ століття: [Електронний ресурс]. – Режим доступа:

<https://www.vesti.ru/doc.html?id=103327>

36. Пухаленко В.П. Історія створення простору свободи, безпеки та правосуддя у рамках ЄС // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право №4 2012. – С. 105
37. Романова О.В. ЄС: зовнішній аспект внутрішньої безпеки в контексті сучасних загроз // Дослідження світової політики. Зб. наук.праць. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2003. – Вип.22. – С. 62-68., с.62
38. Романова О.В. Формування Спільної європейської політики безпеки і оборони (СЄПБО) у постамстердамський період / О.В. Романова // Дослідження світової політики. Зб. наук.праць. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2004. – Вип.27. – С. 58-64., с.62
39. Сербіна А.С. Суспільна зовнішня політика і політика безпеки ЄС – випробування сходом // «История», 2009 – С. 196
40. Сіджанські Д. Федералістських майбутнє Європи: Від Європейського спільноти до Європейського союзу. – С. 98.
41. Сіджанські Д. Федералістських майбутнє Європи: Від Європейського спільноти до Європейського союзу. – С. 101–102.
42. Слюсаренко Ю.А., Шпак Д.Р. Правові аспекти здійснення та реалізація спільної зовнішньої політики, політики безпеки Європейського Союзу: [Електронний ресурс]. – Режим доступа:
http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/98/72
43. Степаненко В.С. Источники европейского экологического права. // ВВ: Международное право. – 2013. – № 4. – С.161-183
44. Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози // Міжнародна наукова конференція. – 2018. – С. 122
45. Турченко О. Г. Становлення та реформування спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського союзу [Електронний ресурс] // Юридичний наук. електрон. журн. 2015. № 5. С. 241–245.

46. Ханс Бликс Нерозповсюдження: Погляд з Венери // Індекст безпеки № 1 (100), Том 18. – С.62
47. Шатун В. Т. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція / В. Т. Шатун // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Політологія. – 2014. – Т. 230, Вип. 218. – С. 60-67.
48. Щербакова Ю. Проблеми європейської безпеки: погляд з Праги: [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sov-europe.ru/2015/6/Sh-2.pdf>
49. Яковюк І. Європейська Рада: еволюція правового статусу // Вісник Національної академії правових наук України № 3 (78), 2014. – С. 56
50. Яковюк І. В. Спільна зовнішня політика і політика безпеки Європейського Союзу: історія питання // Журнал державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2005. – № 10. – С. 80.
51. Ярополк Тимків Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі // Навчальний посібник // Видавництво Львівської політехніки. – 2011. – С. 75
52. Action Plan of the Council and the Commission on how best to implement the provisions of the Treaty of Amsterdam on an area of freedom, security and justice (Vienna Action plan), adopted by the JHA Council on 3 Dec.1998, Official Journal, 1999, C 19/1.
53. A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy. Brussels, 12 December 2003, – P. 14
54. Booth K. Strategic Culture: Validity and Validation // Oxford Journal on Good Governance, 2005. – Vol. 2. №1. – P. 25-28
55. Charter for European Security. Istanbul, November 1999.
56. Cit. ex Vasquez, John. Classics of International Relations. N.J.: Prentice-Hall, 1996. 411 p.
57. Cit. ex Viotti, Paul and Mark, Kauppi. International Relations Theory, Realism, Pluralism, Globalism and Beyond. Boston: Allyn & Bacon, 1999. 509 p.

58. Duffield J. *Global Governance and New Wars*. London: Zed Books, 2001. – P. 293
59. *European Neighbourhood Policy Strategy Paper* // *Oxford Journal*, 2004. – P. 12
60. *European Security Strategy “A Secure Europe in a Better World”* // *European Council: official webpage*. URL: <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>
61. «European Union», Report by Mr Leo Tindemans, Prime Minister of Belgium, to the European Council // *Printed Bulletin of the European Communities*. – Supplement 1/76 (1976) . – P.11–36.
62. Gilpin Robert. *No-one Loves Political Realist* // *Security Studies*. 1996. Vol. 5, № 3. P. 3–26.
63. Heisbourg F. “The «European Security Strategy» is not a Security Strategy” / *A European Way of War*, St. Everts et al. (eds.). L.: Centre for European Reform, 2004. p. 27–39.
64. Howorth J. *Security and Defence Policy in the European Union*. NY: Palgrave Macmillan, 2007. – P. 336
65. Monnet J. *Memoires*. N.Y., 1978. P. 392
66. *Protocol on permanent structured cooperation C 310/364*; *Official Journal of the European Union* 16.12.2004 : [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriSe>
67. *Tampere European Council, 15-16 October 1999, Presidency Conclusions*.
68. *Treaty of Amsterdam*. Title III A. *Visas, asylum, immigration and other policies related to free movement of persons*. Luxembourg, 1997. P. 28–33.
69. Trush O. O. *Historical and legal principles of the European security and defense policy* // *Theory and Practice of Public Administration* 3(54), 2016. – P. 5
70. *The Hague Programme: Strengthening freedom, security and justice in the European Union* // *Official Journal of the European Union*. – 2005. – 3 March (No C 53). – P. 5
71. Von Wogau K. *The external dimension of the fight against terrorism: External and internal security* // *The Area of Freedom, Security and Justice: Ten Years on Successes and Future Challenges under the Stockholm Programme* // Guild E., Carrera S., Eggenschwiler A. (eds.). Brussels: CEPS, 2010. P.90.

72. Waltz K.N. *Man, the State, and War: Theoretical Analysis*. N.Y.: Columbia University Press, 1959. 263 p.
73. Walt S.M. *The Progressive Power of Realism* // *American Political Science Review*. 1997. Vol. 91, № 4. P. 931–935.
74. Weilsman Patricia. *Intimate Enemies: The Politics of Peacetime Alliances* // *Security Studies*. 1997. Vol. 7, № 1. P. 156–193